

SPLITSKI NADBISKUP I TEOLOŠKI PISAC BERNARD IZ PERUGIE

UDK: 262.12 Bernard (497.5 Split) "12"

Primljeno: 12. 9. 2011.

Izvorni znanstveni rad

IVAN ARMANDA

Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*

Frankopanska 26

10 000 Zagreb

Na temelju literature i objavljene arhivske građe donosi se sustavan kritički prikaz djelatnosti benediktinca iz Perugie i splitskog nadbiskupa Bernarda na crkvenom, društvenom i teološkom polju njegova doba. Analizira se njegova uloga u okviru borbi Arpadovića za vlast i njegov odnos prema splitskom Kaptolu, te donosi osvrt na njegov teološki rad obilježen borbom protiv heretika.

Ključne riječi: Bernard, hrvatsko-ugarski kraljevi Emerik i Andrija II., splitski nadbiskup, spor s Kaptolom, heretici, teološki pisac

Splitski nadbiskup Bernard iz Perugie jedan je od značajnijih pastira splitske Crkve u srednjem vijeku. Sukladno tome, hrvatska crkvena historiografija uvijek mu je posvećivala stanovitu pozornost. Prvi je o njemu pisao splitski arhiđakon Toma u svojem rukopisnom djelu *Historia Salonitana*.¹ No, on nije uvijek pazio na točan kronološki slijed događaja, nego je više išao za tim da poveže srodne tematske cjeline unutar pojedinih poglavlja, sažimajući tako sliku onoga što je smatrao bitnim za Bernarda i njegovo doba. Nakon Tome Arhiđakona, o Bernardu je pisao Daniele Farlati², a Tadija Smičiklas prvi je donio neke autentične, ali i dvojbene dokumente vezane uz tog splitskog nadbi-

skupa.³ U novije doba podatke o Bernardu, između ostalih, donose⁴: Dragutin Kniewald⁵, Grga Novak⁶, Atanazije Matanić⁷, Ante Jadrijević⁸, Ivan Ostojić⁹, Jaroslav Šidak¹⁰, Franjo Šanjek¹¹, Slavko Kovačić¹², Mirjana Matijević Sokol¹³, Muhamed Filipović¹⁴, Ivan Majnarić¹⁵ i brojni drugi, čije bi nam nabranje oduzelo previše vremena i prostora. Osim toga, namjera mi nije donijeti pregled historiografske građe o nadbiskupu Bernardu, nego dati zaokruženu sliku njegova života i djelovanja, uvažavajući pritom i kritički vrednujući vrela i relevantnu literaturu.

BERNARDOV ŽIVOT PRIJE DOLASKA U SPLIT

Djetinjstvo i mladost budućega splitskog nadbiskupa gotovo su nam u cijelosti nepoznati. Rođen je oko 1140. u Perugii. Očito je potjecao iz imućne obitelji, koja mu je omogućila humanističku izobrazbu, pri čemu je pokazao ne samo zanimanje za učenje nego i izrazitu oštromnost. Osjetivši duhovni poziv, u ranoj mladosti je stupio u benediktinsku opatiju sv. Marije u Farnetu, u biskupiji Chiusi, gdje je nastavio s izobrazbom. Ubrzo su i benediktinci zamijetili njegove intelektualne sposobnosti, pa su ga poslali u Bolognu, gdje je dovršio studij teologije i crkvenoga prava te postao profesor.¹⁶ Prema Tomi Arhiđakonu, *trideset je i više godina proboravio u Bologni baveći se znanošću*.¹⁷ Vjerojatno je već tada došao u sukob sa svojom opatijom te odložio monaško odijelo, kako nas izvještava Toma Arhiđakon, koji kaže da je papa Inocent III., prije negoli je potvrdio njegov izbor za splitskoga nadbiskupa, naredio Bernardu neka za prihvaćanje te službe *traži dozvolu od opata samostana svete Marije de Farneto iz dijeceze Chiusi, kojemu se zavjetovao kao redovnik, i da ponovno obuče redovničku odjeću koju je bio odbacio*.¹⁸ Možda je upravo Bernardova djelatnost u Bologni bila razlogom sukoba s njegovim opatom, jer je profesorska služba zahtijevala stalnu prisutnost na Sveučilištu. Zbog toga je Bernard izbivao iz svoje opatije, kršeći tako načelo o stalnosti mjesta boravka (*stabilitas loci*), koje naglašava sv. Benedikt u svojoj *Reguli*. Ako je to bio razlog sukoba s njegovim opatom, onda bismo za budućeg splitskog nadbiskupa mogli kazati da je bio neposlušan monah.

Kao profesor Bolonjskog sveučilišta Bernard je nedvojbeno imao visoke prilode pa je mogao pribaviti *mnogo dobrih i dragocjenih knjiga*¹⁹, koje su u njegovo doba bile jako skupe. Te knjige Bernard je poslije uglavnom razdijelio

svojim nećacima, kojima je također kupio *prostranu kuću za boravak i kulu pored istočnih vrata u gradu Perugii i mnogo ih obdario u svojem životu.*²⁰

Za života u Bologni Bernard je očito stekao određeni ugled te bio cijenjen u kleričkim krugovima, pa ga je kardinal Grgur de Sancto Apostolo poveo sa sobom krenuvši ugarsko-hrvatskom kralju Beli III., koji je zatražio od Svete Stolice da kanonizira kralja Ladislava I. i da naredi neka se njegovi posmrtni ostaci ekshumiraju i polože na dostojno mjesto, kako bi ih se moglo prikladno štovati.²¹ Papa je odlučio udovoljiti njegovoj želji pa je poslao u Ugarsku spomenutoga kardinala, koji je u svojoj pratnji, kao osobnoga kapelana, poveo i Bernarda. To je svakako moralo biti 1192., budući da je te godine Ladislav I. kanoniziran. To potvrđuje i jedan dokument iz 1192., u kojem se, u povodu određivanja daća trogirskom Kaptolu, spominje i ime kardinala Grgura de Sancto Apostolo.²²

Toma Arhiđakon pripovijeda da kardinal de Sancto Apostolo lađom *dođe u krajeve Dalmacije i pristane u Trogir*, a budući da je *još prijetila oštra zima, želio je ondje provesti čitavu korizmu.*²³ Za Bernarda, koji je stigao u Trogir s kardinalom, Toma kaže da je bio *čovjek književno izobražen, rječit i visok stasom.*²⁴ Iz Trogira je poslanstvo nakon nekog vremena prosljedilo na ugarski dvor, gdje se Bernard sprijateljio s kraljem Belom III. te ugarskim velikašima i prelatima. Toma kaže da mu je Bela III. toliko vjerovao da mu je povjerio odgoj i naobrazbu svoga sina Emerika, koji je tada mogao imati oko 18 godina, budući da je rođen 1174. godine.²⁵ Osim toga, kralj ga je imenovao opatom samostana u Boldvi blizu Ostrogona.²⁶

Zadržavši se nekoliko godina na dvoru Bele III., Bernard se vratio u Italiju, no 1197. ponovno je pošao u Ugarsku, ali ovaj put u pratnji kardinala Grgura de Crescentija. Razlog su bile razmirice između nekadašnjeg Bernardova odgajanika, sadašnjeg kralja Emerika i njegova brata, budućeg kralja Andrije. Emerik, prvorođeni sin Bele III., na prijestolje je došao 18. travnja 1196., a njegov mlađi brat Andrija nosio je naslov hercega Dalmacije, Hrvatske, Rame i Huma. U sukobu dvojice braće oko prijestolja Andrija je dva puta bio protjeran u dalmatinske krajeve, gdje je, kako svjedoče povijesni dokumenti, boravio 1198. i 1200. godine.²⁷ Prema Tomi Arhiđakonu Bernardov odnos prema Andriji za doba njegova progonstva bio je *veoma dobar i pun poštovanja.*²⁸

SPLITSKI NADBISKUP

Na povratku iz Ugarske u Rim Bernarda je 1197. ili 1198. splitski Kaptol izabrao za nadbiskupa. Veliku ulogu kod izbora odigralo je njegovo prijateljstvo s kraljem Emerikom, koje je bilo dobar jamac za kraljevu naklonost Splitu i splitskoj Crkvi. Kralj se uistinu složio s izborom, ali kod pape Inocenta III. stvari nisu išle tako glatko. Splićani su mu poslali đakona Vukaša i laika Dujma *s molbom da se udostoji prihvatiti izbor Bernardov i da obavi obred njegova posvećenja te da ga mudro uvede u upravljanje splitskom Crkvom.*²⁹ Budući da nije bio sklon Bernardovu izboru, Papa je, čini se, pokušao odgovoriti Splićane od njihove želje, ali je na koncu ipak popustio njihovoj upornosti. Ipak je, prije konačne potvrde, naredio Bernardu da ode u opatiju sv. Marije u Farnetu, kojoj je kao monah pripadao, da ponovno obuče svoje monaško odijelo, pošto ga je bio odbacio, i da zatraži od svog opata dopuštenje za prihvaćanje službe. Nakon što je to učinio, Papa ga je posvetio za biskupa i Bernard je najvjerojatnije godine 1200. stigao u Split kako bi preuzeo upravu svojom nadbiskupijom.³⁰

Nedugo nakon Bernardova dolaska u Split Zadar su godine 1202., na zahtjev i uz pomoć Mlečana, zauzeli križari i izvrgnuli ga razaranju, te ga predali u mletačke ruke. Papa Inocent III. prosvjedovao je zbog toga prijeteci početkom 1203. križarima izopćenjem te tražeći od njih da vrate Zadranima plijen i da kralja Emerika mole za oprostjenje.³¹ Nakon što su križari otišli prema Carigradu, Zadranima su 1203. počeli napadati Mlečane na kopnu i na moru, ali kako nisu dobili pomoć od kralja Emerika, pokorili su se Mlečanima i pristali im plaćati godišnji danak. Zadranima je, međutim, odlučio pomoći splitski nadbiskup Bernard. Stupio je u pregovore sa deset gaećanskih galija, koje su u to doba doplovile u Dalmaciju, i nagovorio ih da napadnu Mlečane i oslobode Zadar. Zauzvrat im je obećao plaću u srebru, koju je kralj povjerio na čuvanje templarima u Vrani. Dobivši obećano srebro, Gaećani su zajedno sa Zadranima napali Mlečane i porazili ih. Znajući za Bernardovu ulogu u svemu tome, Mlečani su mu u znak odmazde razorili kulu s palačom, koju je bio sagradio u Vranjicu kod Splita.³²

Potrebno je istaknuti da je Bernard u spomenutim događajima nadišao granice Splita i splitske Crkve te zašao duboko u onodobna međunarodna društvena zbivanja, koja danas pripadaju kontekstu srednjovjekovne europske povijesti. Pritom je bio na strani pape Inocenta III. i kralja Emerika, u čije je ime očito nastupao u pregovorima s Gaećanima.³³

Otprilike u to doba ponovno se zahuktao sukob između kralja Emerika i njegova mlađeg brata Andrije, kog je Emerik godine 1203. zatvorio u gradu Kneginec kod Varaždina, ali je ovaj 1204. uspio pobjeći.³⁴ Prema Tomi Arhiđakonu, Andrija nije pobjegao iz zatočeništva, nego ga je Emerik, smrtno se razboljevši, oslobodio i pozvao k sebi, te mu povjerio skrbništvo nad svojim maloljetnim sinom Ladislavom i upravu nad čitavim Kraljevstvom dok Ladislav ne stekne punoljetnost. Prethodno su biskupi Ugarskoga Kraljevstva 26. kolovoza 1204. okrunili Ladislava za kralja. Tome je pribivao i Bernard, koji se s krunidbe vratio *u svoju crkvu nagrađen od kralja mnogim darovima*.³⁵ Nedugo nakon toga, u rujnu 1204., kralj Emerik je preminuo.³⁶

Ladislav III. nije dugo nadživio oca, preminuo je već 7. svibnja 1205., čime je kraljevsko žezlo prešlo u ruke njegova skrbnika i strica Andrije. On je sazvao sve biskupe Kraljevstva kako bi ga okrunili. Poslao je svoje glasnike i splitskom nadbiskupu Bernardu, ali je ovaj odbio doći na krunidbu, smatrajući da je maloljetni kralj Ladislav III. još živ, jer je zadnja vijest koju je o njemu imao bila da je s majkom Konstancom morao bježati u Austriju. Umrijevši na putu, pokopan je u Stolnom Biogradu, gdje je njegov stric 29. svibnja 1205. okrunjen.³⁷ Premda je Bernardovo odbijanje dolaska na krunidbu smatrao uvredom, novi kralj Andrija II. ipak je 1207. potvrdio sva prava i posjede splitske Crkve.³⁸

Premda su ga upravo kanonici izabrali za nadbiskupa, Bernard se ubrzo nakon dolaska u Split sukobio s Kaptolom. Istini za volju, sukob između Kaptola i splitskih nadbiskupa tinjao je još od doba nadbiskupa Petra Hitilenova, a u središtu su mu bila kanonička prava. Premda se činilo da je spor riješio papa Celestin III. bulom od 15. lipnja 1196., uredivši njome odnose Kaptola i nadbiskupa Petra, desetak godina kasnije Bernard je taj dokument proglasio krivotvorinom, pokrenuvši ponovno spor sa splitskim Kaptolom. Govoreći o tome, Toma Arhiđakon prikazuje Bernarda kao opreznog i lukavog, za razliku od kanonika, za koje kaže da su bili prostodušni i neoprezni.³⁹ Prema Tomi, Bernard je kanonike počeo *umiljatim riječima oblijetati i nagovarati ih da odbace povlastice svojih prava, koje su nekoć dogovorene u rimskoj kuriji za vrijeme nadbiskupa Petra, govoreći im da su krivotvorene i bezvrijedne. Gotovo su svi pristali povući svoja prava jer ih je on široke ruke za stoloom častio, lako darivao i veoma se prijateljski prema njima odnosio*.⁴⁰ No primicerij Andrija te Katald i još dvojica kanonika nisu pristajali na dokidanje svojih prava te su ubrzo

uspjeli okupiti dosta pristaša. Tražili su od nadbiskupa da im vrati zajamčena prava, a kad on na to nije pristao, i predstavnici Kaptola i nadbiskup Bernard pošli su k Papi. No ipak se nisu sporili pred Papom, nego su se sami izmirili, a nadbiskup im je vratio njihova prava.⁴¹

Tomino pisanje o sporu između Kaptola i nadbiskupa moguće je nadopuniti i nekim drugim povijesnim vrelima. Naime, sačuvano je pismo dvojice kanonika, arhiđakona Grupcija i arhiprezbitera Grupcija, koji u lipnju 1206. javljaju splitskom Kaptolu da Papa, koji se tada nalazio u Ferentinu, još nije primio nadbiskupa Bernarda.⁴² Ubrzo nakon toga spor je uistinu bio riješen, ali očito ne isključivo dogovorom kanonika i nadbiskupa, kako to piše Toma, nego pravorijekom pape Inocenta III., koji je 16. lipnja 1206. u Ferentinu potvrdio bulu Celestina III. od 15. lipnja 1196., koju je Bernard bio proglasio krivotvorinom.⁴³ Tako je spor okončan u korist splitskoga Kaptola.

Nekoliko godina kasnije Bernard se ponovno sukobio s nekim kanonicima. Očito je to iz pisma što ga je kanonik Gvalterije 1210. uputio kanonicima, zahvaljujući im što su se oduprli nadbiskupu, te poručujući im da se uzda samo u njih i u Boga. Do sukoba između Gvalterija i Bernarda došlo je zato što mu je nadbiskup oduzeo prebendu, zadirući time ponovno u kanonička prava. U spomenutom pismu splitskim kanonicima Gvalterije im poručuje da će mu Bernard, makar i preko volje, na temelju papinske odredbe morati vratiti prebendu.⁴⁴

Posljednji Bernardov sukob sa splitskim Kaptolom dogodio se kada je za ninskoga biskupa bio izabran splitski kanonik Nikola. Bernard ga nije htio posvetiti, nego je svojim autoritetom utjecao na Ninjane da za biskupa izaberu splitskog prezbitera Grupcija. Budući da je Kaptol bio na Nikolinoj strani, a protiv Grupcija, Bernard je otišao u Vranu te tamo u templarskoj crkvi obavio Grupcijevo posvećenje, umjesto u splitskoj katedrali, kako je bio običaj. Istoga je dana posvetio i kninskoga biskupa Mikuza.⁴⁵ No Toma Arhiđakon navodi da je još ranije Bernard za ninskoga biskupa bio posvetio nekog Zadrana Ivana, a Bartula, također Zadrana, za skradinskoga biskupa. Zaredio ih je istoga dana, ali njihov izbor, kako kaže Toma, *nije bio u svemu zakonit, jer nisu odgovarali s obzirom na dob i naobrazbu*, pa je Bernard zbog njihova posvećenja bio kažnjen *kanoničkim ukorom prema prijavi vrhovnom svećeniku*.⁴⁶

Od svih sufraganskih biskupa koje je Bernard zaredio posebno mjesto pripada trogirskom biskupu Tregvanu, Toskancu iz Firente. Toma Arhiđakon

kaže da ga je Bernard doveo sa sobom u Split kada je došao preuzeti upravu svojom biskupijom i povjerio mu gramatičku izobrazbu splitskih klerika. Pretpostavka da je Bernard doveo Tregvana sa sobom u Split *potaknut proklamiranom idejom pape Inocenta III., koja će doživjeti vrhunac na Lateranskom koncilu 1215. godine, a to je da svaka katedrala i velika crkva moraju imati učitelja među svećenstvom koji će besplatno podučavati siromašne učenike*⁴⁷, svakako je opravdana. Znajući za njegovu vještinu u pisanju, Trogirani su ga pozvali u svoj grad, gdje je bio bilježnik i arhiđakon, a potom je oko godine 1206. izabran za trogirskoga biskupa s nakanom da obnovi tu mjesnu Crkvu. Bernard ga je drage volje posvetio za biskupa.⁴⁸

Prema Tomi Arhiđakonu Bernard je 1209. u splitskoj prvostolnici dao izgraditi novi oltar sv. Staša na mjestu staroga oltara, te prenijeti u njega svečeve kosti, osim relikvija glave, koje je dao staviti u posebno načinjen relikvijar.⁴⁹ Potrebno je napomenuti da je, prema Farlatiju, novi oltar sagrađen i posvećen 1210., a ne 1209., kako tvrdi Toma Arhiđakon. Na sam oltar Bernard je dao uklesati stihove koji se nisu sačuvali, ali nam ih prenosi Farlati:

D. O. M.

Hoc tibi Bernardus primas altare sacravit

Martyr Anastasi quem tenet ista quies

*An. D. MCCX. X Kal. Junii.*⁵⁰

Premda je u navedenim stihovima pokazao poetsku umješnost, još je važnija činjenica što Bernard za sebe kaže da je primas. To je prva izričita potvrda upotrebe naslova primasa za splitskog nadbiskupa.⁵¹ Spomenimo i da je upravo za Bernardova upravljanja splitskom nadbiskupijom majstor Buvina izradio vratnice splitske prvostolnice.⁵²

Prema svjedočanstvu Tome Arhiđakona, nadbiskup Bernard se pod kraj života teško razbolio *tako da nije mogao govoriti i udovi su mu se tresli*.⁵³ U nastavku, Toma kaže da je Bernard riječi mogao izgovarati *samo uz velike poteškoće i zbog toga je gorko plakao kad su neki dolazili k njemu*.⁵⁴ Premda je gotovo u potpunosti onemoćao, Bernard ipak nije želio propustiti crkveni sabor koji je sazvao papa Inocent III. Otputovao je stoga u Rim zajedno s trogirskim biskupom Tregvanom i u studenome 1215. sudjelovao u radu Četvrtog lateranskog koncila. No put do Rima i natrag te sam Koncil toliko su ga iscrpili da je po povratku u Split jedva uspio pred klerom i pukom izustiti nekoliko riječi. Ne

mogavši sažeto izložiti koncilski nauk, povjerio je tu zadaću trogirskom biskupu Tregvanu, koji je dva dana uzastopce čitao i izlagao koncilске odredbe.⁵⁵

Nastavak Bernardova života nedvojbeno je bio obilježen bolešću i krajnjom obnemoglošću. U tom se stanju svakako nalazio 1217. kada je, 23. kolovoza, putujući sa svojom križarskom vojnomo prema Svetoj Zemlji, u Split stigao kralj Andrija II.⁵⁶ U susret Kralju izišli su građani, ali i kler u svilenim haljinama, s križevima i kadionicama. U povorci je nedostajao jedino nadbiskup Bernard, koji je ležao na samrtnoj postelji. Preminuo je koncem kolovoza, još za Kraljeva boravka u Splitu. Toma Arhiđakon kaže da je bio pokopan uz crkvu sv. Dujma.⁵⁷

TEOLOŠKI PISAC

Splitskoga nadbiskupa Bernarda Toma Arhiđakon opisuje kao učenjaka, koji se u Bologni više od trideset godina bavio znanošću, te dodaje da je napisao *jednu zbirku protiv heretika* i jednu *knjigu propovijedi*.⁵⁸ Prema tome, Bernard je autor dvaju teoloških djela, što svakako zaslužuje posebnu pozornost, koja mora voditi računa o širem kontekstu nadbiskupove djelatnosti.

Patarenski pokret, koji je izrastao iz nekršćanskog dualističkog poimanja, zaprijetio je Crkvi udarajući na temelje njezine vjere, zbog čega se Treći lateranski sabor 1179. odlučio oštro obračunati s tom herezom, naredivši da njezinim pristašama treba zaplijeniti imovinu i uskratiti slobodu. Premda je u početku svojega pontifikata bio popustljiv prema krivovjercima, Inocent III. ipak je ostao na tragu spomenutih koncilskih odredbi, pa je vrlo brzo zauzeo oštar stav prema hereticima, pokrenuvši 1209. križarsku vojnu protiv katara na jugu Francuske. Budući da je splitski nadbiskup Bernard bio vjerni sljedbenik Inocenta III., upravo u svjetlu obnoviteljskih ideja i postupaka tog pape treba promatrati i Bernardov stav prema krivovjercima, koji je na koncu rezultirao i sastavljanjem jednog djela protiv heretika. Toma Arhiđakon naglašava da je Bernard budno progonio heretike, te u prilog svojoj izjavi navodi slučaj dvojice Zadrana, sinova Zorobabelovih, po imenu Matej i Aristodije. Otac im je porijeklom bio Grk iz Apulije, ali su se već u djetinjstvu doselili u Zadar te izučili slikarsko i zlatarsko umijeće, ali i *latinsku i slavensku pismenost*. Posao ih je često vodio u Bosnu, ali i u ondašnja trgovačka središta po Dalmaciji, uključujući i Split. Negdje su se upoznali s patarenskim krivovjerjem, prihvatili

li ga i stali ga propovijedati.⁵⁹ Saznavši da se Matej i Aristodije nalaze u Splitu, Bernard ih je odlučio odvratiti od krivovjerja, kako nam to pripovijeda Toma Arhiđakon: *Bernard otkrije da oni borave u Splitu i da su već mnoge zarazili trulim i pogubnim naučavanjem. Počne ih, dakle, pomalo blagim riječima privlačiti ka katoličkome nauku, često ih pozivajući i često bodreći. No oni su se heretičkom lukavošću činili nevješti, ne želeći se obratiti. Zbog toga nadbiskup dade da se odmah sav njihov imutak oduzme, a da se oni sputani lancem prokletstva istjeraju iz grada. Tada su se spomenuta braća, vidjevši da će ih zadesiti najveće kazne i štete, vratila pod zapovijed Crkve. Nadbiskup zapovjedi da se oni zakletvom odreknu svoje hereze dotaknuvši presveta evanđelja. Razriješio ih je izopćenja obveznim svečanim obredom i dao da im se povrate njihova dobra. Tako su i svi drugi, koje su oni zaveli, bili očišćeni od heretičke zaraze.*⁶⁰

Navedene Tomine riječi nisu jedino svjedočanstvo o Bernardovoj zauzetosti u suzbijanju hereze. Naime, dukljanski knez Vukan požalio se papi Inocentu III., u pismima od 22. veljače 1199. i 21. veljače 1200., da se u Bosni pojavilo krivovjerje uz koje je pristao i sam ban Kulin sa svojom obitelji te više od deset tisuća kršćana.⁶¹ Da te optužbe nisu bile neutemeljene, razvidno je iz pisma što ga je 11. listopada 1200. papa Inocent III. uputio kralju Emeriku, izvješćujući ga da bosanski ban Kulin daje utočište patarenima koje je splitski nadbiskup Bernard protjerao iz Splita i Trogira. Štoviše, Kulin ih uopće ne smatra krivovjercima, nego kršćanima katolicima. Kako bi se spriječilo širenje krivovjerja, Papa moli i potiče kralja da se suprotstavi patarenima te da ih, ako to ne učini Kulin, protjera s njegove zemlje i iz čitava Kraljevstva. Ako se ban Kulin tome suprotstavi ili ne bude surađivao, Papa poručuje kralju Emeriku neka protjera i njega samoga.⁶²

Kralj Emerik pokušao je uvjeriti Kulina da protjera krivovjerce sa svoje zemlje, ali je on to odbio, tvrdeći da oni nisu krivovjerci, nego katolici, te da su spremni poslati nekoliko svojih zastupnika Papi, kako bi mu ovi izložili koju vjeru ispovijedaju. Nakon toga neka Papa prosudi njihovu vjeru te neka je potvrdi ili osudi. Stoga je Kulin poslao k Papi dubrovačkog nadbiskupa Bernarda i dubrovačkog arhiđakona Marina te nekoliko navodnih heretika, moleći Papu da ujedno pošalje svoje poslanike u Bosnu kako bi oni na licu mjesta utvrdili istinitost optužaba protiv njegovih podanika. Odgovarajući na njegovu molbu, Inocent III. uputio je u Bosnu svog legata Ivana de Casamare, o čemu je 21. studenoga 1202. obavijestio splitskoga nadbiskupa Bernarda

naloživši mu da pomogne papinskom legatu kod ispitivanja pravovjernosti bana Kulina, njegove žene i podanika.⁶³ No Bernard ipak nije pošao u Bosnu, vjerojatno zbog toga što je to područje bilo pod jurisdikcijom dubrovačkoga, a ne splitskoga nadbiskupa.⁶⁴

U kontekstu Bernardovih zalaganja oko suzbijanja krivovjerja treba promatrati i činjenicu da je sastavio jedno djelo protiv heretika. Premda se ono nije u cijelosti sačuvalo, Dragutin Kniewald uvjeren je kako se jedan manji odlomak iz Bernardova djela sačuvalo u Nacionalnoj knjižnici u Budimpešti, i to na foliju 26v u kodeksu Pray. Dokazujući da je sačuvani ulomak nastao prije godine 1210., Kniewald dodaje kako se njegov tekst *očito odnosi na tadašnje neomanihejce, koji nisu imali svećenika i nisu opraštali grijeha, ali su svoje sumišljenike obvezivali teškim obvezama. Prekršaji protiv tih obveza mogli su biti oprošteni samo duhovnim krštenjem. Bernard pobija ovu tvrdnju time što ističe da svećenik upravo po Duhu Svetom oprašta grijeha, pa kako mogu sebi pripisivati funkciju Duha Svetoga, kad mu poriču pravo i vlast opraštati grijeha.*⁶⁵

Analizirajući sačuvani odlomak, Kniewald pokazuje kako je njegov autor bio dobro upoznat sa vjerskom praksom bosanskih krstjana. Podsjećajući kako je Bernard tu praksu mogao upoznati na temelju čestih razgovora sa spominjanom braćom Matejem i Aristodijem, Kniewald nas navodi na zaključak da je sačuvani odlomak uistinu proizišao iz pera splitskoga nadbiskupa Bernarda.⁶⁶ Pristajući uz taj njegov zaključak, ujedno izražavamo žaljenje što djelo nije sačuvano u cijelosti, jer bi bilo važan izvor za bolje i potpunije poznavanje bogumilstva u Bosni.

Drugo Bernardovo djelo koje Toma Arhiđakon spominje, jest zbirka propovijedi, koja je, prema mišljenju Ante Jadrijevića, sačuvana u riznici splitske katedrale, gdje se vodi kao kodeks pod oznakom 626, ser. C. Na početku kodeksa nalazi se osam Origenovih homilija o Knjizi Izlaska, a nakon toga slijedi 30 govora, tj. homilija. Prema Jadrijeviću, to su *uglavnom kompilacije iz govora sv. otaca, naročito iz Grgura Velikoga, kojega pisac nazivlje: Gregorius, doctor eximius. Autor citira Ambrozija, Atanazija i Ivana Krizostoma. Inače rijetko donosi svoja vrela, pa se kadikad ne može ustanoviti: da li govori on ili koji drugi stariji pisac.*⁶⁷

Nastojeći dokazati Bernardovo autorstvo tih propovijedi, Jadrijević prvo, na temelju citata iz propovijedi, pokazuje da je njihov autor neki nadbiskup, a potom određuje 1214. kao godinu nakon koje te propovijedi nisu mogle nastati. Tu tvrdnju potkrjepljuje činjenicom da je upravo godine 1214. Stjepan Langton u Parizu razdijelio Sveto pismo na poglavlja, što je ubrzo bilo općenito

prihvaćeno u čitavoj Crkvi. Budući da propovijedi o kojima je ovdje riječ pri citiranju Svetog pisma ne uzimaju u obzir tu podjelu, Jadrijević zaključuje da su nastale najkasnije 1214., dakle u doba nadbiskupa Bernarda. Tome u prilog idu sadržaj propovijedi i pismo, koji odgovaraju koncu 12. i početku 13. stoljeća.⁶⁸

Kao najjači argument za Bernardovo autorstvo tih propovijedi Jadrijević ističe govor održan na godišnjicu posvete crkve sv. Nikole. Ponajprije treba pojasniti da je riječ o benediktinskoj crkvi sv. Nikole u Komizi, koju je 1177., za svojega neplaniranog posjeta Visu, blagoslovio papa Aleksandar III. Spojivši to s poznatom činjenicom da je nadbiskup Bernard svojedobno prihvatio poziv benediktinaca iz samostana sv. Nikole te na godišnjicu posvete njihove crkve doputovao u Komizu i održao prigodnu homiliju, Jadrijević smatrao da je Bernardovo autorstvo te propovijedi, kao i ostalih koje se nalaze u istom kodeksu, neosporna činjenica.⁶⁹

ZAKLJUČAK

Jedan od najvećih pastira srednjovjekovne splitske Crkve, benediktinac Bernard iz Perigie, živio je u doba koje su obilježila velika crkvena i društvena previranja unutar Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva, ali i previranja na širem europskom planu. Svjedoče to burna situacija na dvoru Arpadovića, događanja vezana uz križarsku opsadu i pustošenje Zadra 1202., širenje dualističkog krivovjerja na splitskom području te šire na Bosnu, nesuglasice između nadbiskupa i splitskoga Kaptola te Bernardova netaktičnost pri posveti nekih sufraganskih biskupa. Duboko ukorijenjen u sva ta zbivanja i obilježen njima, Bernard je uspio sačuvati osobni ugled, ali i prvenstvo nad svjetovnom vlašću u Splitu. Kao vjeran pristaša i sljedbenik obnoviteljskih nastojanja pape Inocenta III. (1198. – 1216.), čiji se pontifikat preklapa s Bernardovom pastirskom službom, splitski je nadbiskup obilježio život svoje mjesne Crkve kao Inocent III. na općem planu.

IZVORI I LITERATURA

Arsen Duplančić: *Opis oltara sv. Staša u splitskoj katedrali iz dvadesetih godina XVIII. stoljeća*. Kulturna baština, XX 1997, 28-29, 74-94.

- Daniele Farlati: *Illyricum sacrum*, knj. 3. Venetis 1765. 229-243.
- Muhamed Filipović: *Povijest duhovnog života na tlu Bosne i Hercegovine od ulaska Ilira u historiju do propasti prve bosanske države*. Sarajevo 2006.
- Ivo Fisković: *Buvina, Andrija*. Hrvatski biografski leksikon, 2. Zagreb 1989., 543-545.
- Milan Ivanišević: *Stari oltar svetog Staša u splitskoj prvostolnoj crkvi*. Starohrvatska prosvjeta, III 1988., 17, 131-143.
- Ante Jadrijević: *Djela Bernarda splitskog nadbiskupa (1140-1217)*. Službeni vjesnik biskupije splitske i makarske, XI 1964., 1-2, 90-96.
- Dragutin Kniewald: *Vjerodostojnost latinskih izvora o bosanskim krstjanima*. Zagreb, 1949., 25-26.
- Slavko Kovačić: *Bernard*. Hrvatski biografski leksikon, 1. Zagreb 1983., 698.
- Slavko Kovačić: *Toma Arhiđakon, promicatelj crkvene obnove, i splitski nadbiskupi, osobito njegovi suvremenici*. U: *Toma Arhiđakon i njegovo doba*. Split 2004.
- Ivan Majnarić: *Papinski legati na istočnojadranskoj obali (1159. – 1204.)*. Zagreb 2008.
- Athanasius Matanić: *De origine tituli "Dalmatiae ac totius Croatiae primas". Studium historico-criticum*. Romae-Sublaci 1952., 69-70.
- Mirjana Matijević Sokol: *Toma Arhiđakon i njegovo djelo*. Jastrebarsko, 2002.
- Grga Novak: *Povijest Splita, knj. I*. Split 1978.
- Ivan Ostojić: *Metropolitanski kaptol u Splitu*. Zagreb 1975.
- Tadija Smičiklas: *Codex diplomaticus, knj. 2*. Zagreb 1904.
- Tadija Smičiklas: *Codex diplomaticus, knj. 3*. Zagreb 1905.
- Franjo Šanjek: *Bosansko-humski (hercegovački) krstjani i katarsko-dualistički pokret u srednjem vijeku*. Zagreb 1975.
- Franjo Šanjek: *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima (13.-15. st.)*. Zagreb 2003.
- Jaroslav Šidak: *Studije o "Crkvi bosanskoj" i bogumilstvu*. Zagreb 1975.
- Ferdo Šišić: *Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića (1102-1301), prvi dio: od Kolomana do Ladislava III*. Zagreb 1944.
- Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana: povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*. Split 2003.

BILJEŠKE

- ¹ Usp. Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana: povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika* (gl. urednik Nenad Cambi). Split, 2003.
- ² Usp. Daniele Farlati: *Illyricum sacrum, knj. 3*. Venetis 1765., 229-243.
- ³ Usp. Tadija Smičiklas: *Codex diplomaticus, knj. 2*. Zagreb 1904.; Isti: *Codex diplomaticus, 3*. Zagreb 1905.
- ⁴ Autori koje u nastavku spominjem poredani su kronološki prema godinama izdanja svojih djela, uz napomenu da, ako u njihovim djelima postoji kazalo imena, nisam smatrao potrebnim posebno navoditi stranice na kojima se spominje nadbiskup Bernard, jer je to vidljivo iz dotičnog kazala. Tamo gdje toga kazala nema, navodio sam stranice na kojima se spominje nadbiskup Bernard. Napomena se odnosi i na djela u prve tri bilješke.
- ⁵ Usp. Dragutin Kniewald: *Vjerodostojnost latinskih izvora o bosanskim krstjanima*. Zagreb 1949. 25-26.
- ⁶ Usp. Grga Novak: *Povijest Splita, knj. I*. Split 1978.
- ⁷ Usp. Athanasius Matanić: *De origine tituli "Dalmatiae ac totius Croatiae primas". Studium historico-criticum*. Romae-Sublaci 1952., 69-70.
- ⁸ Usp. Ante Jadrijević: *Djela Bernarda splitskog nadbiskupa (1140-1217)*. Službeni vjesnik biskupije splitske i makarske, XI 1964., 1-2, 90-96.
- ⁹ Usp. Ivan Ostojić: *Metropolitanski kaptol u Splitu*. Zagreb 1975.
- ¹⁰ Usp. Jaroslav Šidak: *Studije o "Crkvi bosanskoj" i bogumilstvu*. Zagreb 1975.
- ¹¹ Usp.: Franjo Šanjek: *Bosansko-humski (hercegovački) krstjani i katarsko-dualistički pokret u srednjem vijeku*. Zagreb, 1975.; Isti: *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima (13.-15. st.)*. Zagreb 2003.
- ¹² Usp. Slavko Kovačić: *Bernard*. Hrvatski biografski leksikon, 1. Zagreb, 1983. 698; Isti: *Toma Arhiđakon, promicatelj crkvene obnove, i splitski nadbiskupi, osobito njegovi suvremenici*. U: *Toma Arhiđakon i njegovo doba*. Split 2004.
- ¹³ Usp. Mirjana Matijević Sokol: *Toma Arhiđakon i njegovo djelo*. Jastrebarsko 2002.
- ¹⁴ Usp. Muhamed Filipović: *Povijest duhovnog života na tlu Bosne i Hercegovine od ulaska Ilira u historiju do propasti prve bosanske države*. Sarajevo 2006.
- ¹⁵ Usp. Ivan Majnarić: *Papinski legati na istočnojadranskoj obali (1159. – 1204.)*. Zagreb 2008.
- ¹⁶ Usp.: Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*, 121. – Daniele Farlati: *Illyricum sacrum*, 229.
- ¹⁷ Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*, 135.
- ¹⁸ *Isto*, 121, 123.
- ¹⁹ *Isto*, 135.
- ²⁰ *Isto*, 135.
- ²¹ Toma Arhiđakon pogrešno je zapisao da je Papa spomenutom prigodom u Ugarsku poslao kardinala Grgura de Crescentija, te da je upravo on stigao u Trogir s Bernardom. Njegova pogreška stvorila je probleme brojnim povjesničarima, na što je u novije doba upozorio i problem razriješio mr. Ivan Majnarić, dokazavši da je Toma zamijenio kardi-

- nale suvremenike Grgura de Crescentija i Grgura de Sancto Apostolo. (Usp. I. Majnarić: *Papinski legati*. 128-132.)
- 22 Usp. Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*. 121. Toma Arhiđakon pogrešno je kanonizaciju Ladislava I. stavio u doba pape Inocenta III. (1198. – 1216.), umjesto u doba Celestina III. (1191. – 1198.).
- 23 *Isto*, 121.
- 24 *Isto*, 121.
- 25 Usp. *Isto*, 121.
- 26 Usp. S. Kovačić: *Bernard*, 698.
- 27 Usp.: Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*. 125; T. Smičiklas: *Codex diplomaticus, knj. 2*, 293 – 294.
- 28 Usp. Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*. 125.
- 29 *Isto*, 125.
- 30 Usp. *Isto*, 125-126. Kao splitskog nadbiskupa, Bernarda spominju i dokumenti od godine 1200. Naime, dokument od 13. srpnja te godine govori o Bernardovu određivanju teritorija crkve sv. Benedikta. (Usp. T. Smičiklas: *Codex diplomaticus, knj. 2*. 348-350.)
- 31 Usp. T. Smičiklas: *Codex diplomaticus, knj. 3*. 20-24.
- 32 Usp. Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*. 129-133.
- 33 Usp. M. Matijević Sokol: *Toma Arhiđakon*. 192-193.
- 34 Toma Arhiđakon pomalo bajkovito opisuje kako je gotovo došlo do bitke između malobrojnih Emerikovih i brojnijih Andrijinih pristaša, ali je Emerik to spriječio uzevši u ruke grančicu i mirno ušetavši u neprijateljske redove. Tražio je ima li itko toliko odvažan da se usudi prolići kraljevsku krv. Kako mu se uistinu nitko nije usudio suprotstaviti, došao je do svoga brata i zatočio ga. Tada je Andrijina vojska odložila oružje i tražila oprost od Kralja, a on im je uistinu i oprostio. (Usp. Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*. 125.)
- 35 Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*, 125. M. Matijević Sokol napominje da nisu sačuvani privilegiji splitskoj crkvi koji bi mogli potvrditi ovu Tominu tvrdnju, a koje je tada izdao kralj Emerik, te dodaje: *Moguće je da je Toma spominjući ovu činjenicu imao na umu privilegij koji je mogao poznavati iz nekog primjerka čiju je kopiju napravio splitski notar Kuman, Tomin nasljednik na mjestu notara te je do nas dospjela upravo u njegovoj kopiji. Naime, riječ je o privilegiju opet kralja Andrije, a ne Emerika, i to iz 1207. godina kojim se potvrđuju sva prava splitskoj komuni i crkvi.* (M. Matijević Sokol: *Toma Arhiđakon*. 191.) Ne niječući tu mogućnost, ipak napominjem kako je moguće i da Toma pod mnogim darovima misli na materijalne darove, a ne posebne privilegije, koje je kralj mogao pokloniti Bernardu, ili pak jednostavno na obećanja koja Emerik nije ni stigao ispuniti.
- 36 Usp. Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*. 125-127.
- 37 Usp.: Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*. 127; S. Kovačić: *Bernard*. 698.
- 38 Usp. T. Smičiklas: *Codex diplomaticus, knj. 3*. 70-71.
- 39 Usp. Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*. 133.
- 40 *Isto*, 133.
- 41 Usp. *Isto*. 133-135.

- ⁴² Usp. T. Smičiklas: *Codex diplomaticus, knj. 2.* 281. Smičiklas je pogrešno datirao to pismo u sredinu lipnja 1196., na što je upozorila M. Matijević Sokol, napomenuvši i činjenicu da su i sami kanonici pogrešno napisali ime mjesta u kojem se tada Papa nalazio. Više o tome vidi kod: M. Matijević Sokol: *Toma Arhiđakon*, 194-195.
- ⁴³ Usp. T. Smičiklas: *Codex diplomaticus 3*, 56-58.
- ⁴⁴ Usp.: Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*. 135; T. Smičiklas: *Codex diplomaticus, knj. 3*, 102.
- ⁴⁵ Usp. Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*. 137. Na istome mjestu Toma piše da su se Grupcije i Nikola oštro sukobili zbog svega, te mnogo potrošili na međusobno parničenje.
- ⁴⁶ Usp. Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*. 135. Više o problematici vezanoj uz posvetu te dvojice biskupa i prije spomenutog Grupcija vidi kod: M. Matijević Sokol: *Toma Arhiđakon*, 197-200.
- ⁴⁷ M. Matijević Sokol: *Toma Arhiđakon*. 202.
- ⁴⁸ Usp. Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*. 135-137.
- ⁴⁹ Usp. Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*. 135. Novija arheološka istraživanja potvrdila su postojanje predgotičkog oltara, koji spominje Toma. Više o tome vidi kod: Arsen Duplančić: *Opis oltara sv. Staša u splitskoj katedrali iz dvadesetih godina XVIII. stoljeća*. Kulturna baština, XX 1997., 28-29, 74-94; Milan Ivanišević: *Stari oltar svetog Staša u splitskoj prvostolnoj crkvi*. Starohrvatska prosvjeta, III 1988., 17, 131-143.
- ⁵⁰ D. Farlati: *Illyricum sacrum*, 238. U slobodnom prijevodu ti stihovi glase: *Taj oltar posvetio je primas Bernard tebi / mučeniče Anastazije*, koji tu počivaš.
- ⁵¹ Usp. A. Matanić: *De origine tituli*. 69-70.
- ⁵² Usp. Ivo Fisković: *Buvina, Andrija*. Hrvatski biografski leksikon. 2, Zagreb, 1989. 543-545.
- ⁵³ Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*. 137.
- ⁵⁴ *Isto*, 137.
- ⁵⁵ Usp. *Isto*, 137.
- ⁵⁶ Riječ je o V. križarskom ratu, koji traje od 1217. do 1221., a Andrija II. u taj je rat krenuo kako bi ispunio očev zavjet, na koji ga je podsjetio papa Inocent III.
- ⁵⁷ Usp. Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*. 139-141. Kralj Andrija u Split je došao 23. kolovoza 1217., a na Cipar je pristao 8. rujna, što znači da se u Splitu zadržao samo nekoliko dana, napustivši ga koncem kolovoza. Budući da je Bernard preminuo dok je kralj bio u Splitu, njegovu smrt treba staviti između 23. kolovoza i konca toga mjeseca.
- ⁵⁸ Usp. *Isto*, 135.
- ⁵⁹ Usp. Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana*. 123.
- ⁶⁰ *Isto*, 123. Braća Matej i Aristodije navedenim su se činom definitivno izmirili s Crkvom i odbacili krivovjerje. Nijedan drugi povijesni dokument više ih ne spominje kao krivovjerce, premda se Matejevo ime spominje 13. rujna 1217. u jednom kupoprodajnom ugovoru kojim on svoju kuću zamjenjuje za kuću jednog sugrađanina u Zadru. (Usp. T. Smičiklas: *Codex diplomaticus, knj. 3.* 163.)
- ⁶¹ Usp. F. Šanjek: *Bosansko-humski (hercegovački) krstjani*. 56.

- ⁶² Usp. T. Smičiklas: *Codex diplomaticus, knj. 2.* 350-352.
⁶³ Usp. T. Smičiklas: *Codex diplomaticus, knj. 3.* 14-15.
⁶⁴ Usp.: I. Majnarić: *Papinski legati.* 116-117; F. Šanjek: *Bosansko-humski krstjani.* 75-79.
⁶⁵ D. Kniewald: *Vjerodostojnost latinskih izvora,* 25.
⁶⁶ Usp. *Isto,* 25-26.
⁶⁷ A. Jadrijević: *Djela Bernarda.* 91.
⁶⁸ Usp. *Isto,* 91.
⁶⁹ Usp. *Isto,* 91-93.

BERNARD OF PERUGIA: A THEOLOGIST AND THE ARCHBISHOP OF SPLIT
(app. 1140-1217)
Summary

This paper is based on references, published sources and archival materials and, in the manner of a thorough critical presentation and in light of theological, social and ecclesiastic climate of the time, it addresses professional activities of Bernard, a Benedictine monk from Perugia, who was also the Archbishop of Split. His pastoral activities were directed towards the church renewal, following the example of Pope Innocent III (1198-1216), whose efforts were also directed towards the general renewal of the Catholic Church. The relevance of Bernard's work is more apparent if seen in the context of a large number of turbulent events that were going on at that particular time: a constant struggle for power on the part of the Arpadović dynasty, the siege of Zadar by crusaders in 1202, the propagation of dualist heresy in Bosnia and Split and his conflict with the Split Chapter.